

«Ποτέ δεν μπήκα στο Κρεμλίνο χωρίς να αναρωτηθώ, αν θα έβγαينا ζωντανός», συνέχισε να μιλά δακρυσμένος ο Νικήτα Χρουστσόφ, πρώτος γραμματέας της Κεντρικής Επιτροπής του Κομμουνιστικού κόμματος της Σοβιετικής Ένωσης. Ήταν 24 Φεβρουαρίου 1956, παρά κάτι μέρες τρία χρόνια μετά τον θάνατο του Στάλιν (5 Μαρτίου 1953), για του οποίου τα έργα και τις ημέρες αγόρευε. Το περιλάλητο 20ό Συνέδριο του Κ.Κ. της Σοβιετικής Ένωσης είχε ξεκινήσει τις εργασίες του από τις 14 του μήνα, και πλησίαζε στη λήξη του χωρίς να έχει ακουστεί η λέξη που όλοι περίμεναν: «Αποσταλινοποίηση». Ο Χρουστσόφ τη φύλαγε για την προτελευταία ημέρα.

Το ξήλωμα της εικόνας του Στάλιν ξεκίνησε με την εξουδετέρωση του Λαβρέντι Πάβλοβιτς Μπέρια, αρχηγού της σοβιετικής μυστικής αστυνομίας. Στην πρώτη μετασταλινική περίοδο, ο Μπέρια προσπάθησε να διατηρήσει και να επαυξήσει την επιρροή του, χωρίς επιτυχία. Στις 27 Ιουνίου 1953, καθαιρέθηκε. Πέρασε από δίκη κι εκτελέστηκε τον επόμενο Δεκέμβριο.

Πρώτος που από την αρχή έβαλε εναντίον του νεκρού Στάλιν ήταν ο υπουργός Εμπορίου, Αναστάς Ιβάνοβιτς Μικογιάν, που έλεγε ότι επέζησε, επειδή απλά ο Στάλιν δεν πρόλαβε να τον εκκαθαρίσει. Το ξήλωμα της εικόνας συνέχισε ο θεωρητικός του κομμουνισμού, Μιχαήλ Αντρέγεβιτς Σουσλόφ. Και το ολοκλήρωσε η ιστορικός Άννα Πανγκράτοβα. Το 20ό συνέδριο, με τον λόγο του Χρουστσόφ, το έκανε πρώτη πολιτική προτεραιότητα: Με τον λόγο που εκφώνησε, αποκήρυξε την προσωπολατρία του Ιωσήφ Στάλιν και κήρυξε την «αποσταλινοποίηση». Τα σκάγια από τις αιχμές έπαιρναν ξώφαλτσα και την ηγεσία της Λαϊκής Κίνας του Μάο Τσε Τουνγκ. Την επομένη, η κινεζική αντιπροσωπεία στο συνέδριο γύριζε στο Πεκίνο αλλά, για την Σοβιετική Ένωση, μια νέα εποχή ξεκινούσε. Με εξέγερση των φοιτητών του πανεπιστημίου της Τυφλίδας που απεργούσαν ενάντια στην αντισταλινική εκστρατεία. Ήταν από τους ελάχιστους που αντέδρασαν.

Στην Ουγγαρία, η αποσταλινοποίηση παρερμηνεύτηκε. Στις 4 Νοεμβρίου του ίδιου χρόνου, τα σοβιετικά τανκς εισέβαλαν στην Βουδαπέστη για να καταστείλουν την εξέγερση στη χώρα. Για τους Έλληνες της Σοβιετικής Ένωσης, ήταν αιτία ανασυγκρότησης. Τον Μάρτιο του 1956, στη διάρκεια της 6ης ολομέλειας της Κεντρικής Επιτροπής του παράνομου ΚΚΕ, ο Νίκος Ζαχαριάδης κατηγορήθηκε ως υπαίτιος διχασμού των κομμουνιστών και ουσιαστικά περιορίστηκε ως γραμματέας από τον Κ. Κολιγιάννη. Η αποσταλινοποίηση προκάλεσε συγκρούσεις με νεκρούς μεταξύ των Ελλήνων στην Τασκένδη. Ο αποδιοπομπαίος επί Στάλιν, Τίτο της Γιουγκοσλαβίας, επήλθε θριαμβευτής στη Μόσχα. Δυσανεστημένος με την αναβάθμιση του γείτονά του, ο Χότζα της Αλβανίας στράφηκε προς το Πεκίνο. Πολύ μετά το θάνατό του, μόλις στις 21 Δεκεμβρίου 1990, γκρεμίστηκαν στην Αλβανία τα τελευταία αγάλματα του Ιωσήφ Στάλιν, στην ανατολική Ευρώπη. Αλλά τότε, το εκεί ΚΚ είχε μπροστά του λιγότερο από έξι μήνες κυριαρχίας.

Οι επιπτώσεις:

Η «αποσταλινοποίηση» πέρασε τα σύνορα της Σοβιετικής Ένωσης κι απλώθηκε και στις λοιπές χώρες του υπαρκτού σοσιαλισμού, δημιουργώντας ανακατατάξεις. Η ρήξη Μόσχας – Βελιγραδίου που είχε επισημοποιηθεί από το 1948, με την καταδίκη του Τίτο από την Κομιντέρν, ίσχυε ακόμα, όταν, στη Βουλγαρία, ο «τιτοϊκός» Κοστόφ αποκαταστάθηκε «μετά θάνατον» μαζί με μια αμνηστία στους τιτοϊκούς, ενώ η εξουσία «αποκεντρώθηκε»: Ο Τεοντόρ Ζίφκοβ έγινε γραμματέας στο κόμμα. Οι αλλαγές έφτασαν στη Ρουμανία το 1954. Εκεί, πρωθυπουργός ανέλαβε ο συνδικαλιστής Τσίβου Στόικα. Στην Αλβανία, ο θάνατος του Στάλιν επέφερε την κατανομή των εξουσιών: Ο Χότζα κράτησε τη γραμματεία του κόμματος, ενώ πρωθυπουργός έγινε ο Μεχμέτ Σέχου. Όμως, το αλβανικό ήταν το μοναδικό κομμουνιστικό κόμμα που αρνήθηκε να καταδικάσει τη «σταλινική προσωπολατρία».

Η επαναπροσέγγιση της Μόσχας και του Τίτο ψύχρανε τις σχέσεις της Αλβανίας με τη Σοβιετική Ένωση. Ο Χότζα πλησίασε τη Λαϊκή Κίνα κι έμεινε πιστός σ' αυτήν ως τον θάνατό του, ενώ η Αλβανία μεταβλήθηκε σε κέντρο της πιο ισχυρής αντιχρουστούφικης προπαγάνδας στην Ευρώπη.

Η επαναπροσέγγιση Βελιγραδίου Μόσχας δεν ήταν εύκολη. Η Γιουγκοσλαβία είχε πια μπει για καλά στο παιχνίδι της ανεξαρτησίας της γνώμης. Μια μεγάλη περιοδεία (1954) έφερε τον Τίτο στην Ινδία, τη Βιρμανία, την Αίγυπτο και την Ελλάδα. Ενώ στον ΟΗΕ διαμορφωνόταν το ισχυρό μπλοκ των αδεσμεύτων, η Γιουγκοσλαβία του Τίτο και η Ινδία του Νεχρού αναδεικνύονταν στην ηγεσία του. Η γνώμη τους είχε παγκόσμια βαρύτητα. Την επόμενη χρονιά (26 Μαΐου του 1955), η Γιουγκοσλαβία είχε την τιμή να δεχτεί επίσημη επίσκεψη από το βαρύ πυροβολικό της Σοβιετικής Ένωσης: Χρουστσόφ, Μπουλγκάνιν και Μικογιάν έφτασαν στο Βελιγράδι.

Ταυτόχρονα, η Σοβιετική Ένωση ενίσχυε τις θέσεις της στον Αραβικό κόσμο. Στην Αίγυπτο, η επανάσταση που είχε ρίξει τον βασιλιά Φαρούκ, αναζητούσε το αντίβαρο που θα επέτρεπε στη χώρα να απεμπλακεί από τον εναγκαλισμό της Βρετανίας. Ο Νάσερ στράφηκε στη Μόσχα και βρήκε ευήκοο ους. Η φιλία του σοβιετικού με τον αιγυπτιακό λαό επισημοποιήθηκε στο Ασουάν. Με σοβιετική τεχνολογία και χρηματοδότηση, στις 9

Ιανουαρίου του 1960, ξεκίνησε να υψώνεται το μεγάλο φράγμα του Ασουάν, στον Νείλο.

Ταυτόχρονα, ο Νικήτα Χρουστσόφ διακήρυξε το δόγμα της «ειρηνικής συνύπαρξης» του υπαρκτού σοσιαλισμού με τις καπιταλιστικές κοινωνίες. Επισκιάστηκε τη Πρωτομαγιά του 1960 από την «υπόθεση Φράνσις Γκάρι Πάουερς». Ήταν ο πιλότος του αμερικανικού κατασκοπευτικού αεροπλάνου U - 2 που πετούσε κάτω από τον σοβιετικό ουρανό. Οι Σοβιετικοί το κατέρριψαν. Ο Γκάρι Πάουερς πέρασε από δίκη. Στις 19 Αυγούστου του 1960, το σοβιετικό δικαστήριο τον καταδίκασε σε δέκα χρόνια φυλάκιση. Θα έμενε στις σοβιετικές φυλακές ως τον Φεβρουάριο του 1962, οπότε θα μεταφερόταν στο Βερολίνο και θα ανταλλάσσόταν με τον πράκτορα της KGB (Σοβιετικής αντικατασκοπίας) Ρούντολφ Άμπελ.

Η θριαμβευτική είσοδος του Φιντέλ Κάστρο στην Αβάνα, πρωτεύουσα της Κούβας, έγινε στις 8 Ιανουαρίου του 1959. Πέντε εβδομάδες αργότερα, στις 16 Φεβρουαρίου, ο επαναστάτης ορκιζόταν πρωθυπουργός. Το αμερικανικό κεφάλαιο προσπάθησε να τον προσεταιριστεί με υποσχέσεις για ποταμό δολαρίων ως έκφραση της αμερικανικής βοήθειας. Ο Κάστρο απάντησε με εθνικοποιήσεις των εργοστασίων και επιβολή κρατικού ελέγχου στις μεγάλες φυτείες ζαχαροκάλαμου. Και με ανοίγματα στη Σοβιετική Ένωση. Οι Αμερικανοί ένωσαν την Σοβιετική Ένωση να ακουμπά στα νώτα τους όπως εκείνοι ακουμπούσαν στα δικά της νώτα, με τις βάσεις τους στην Τουρκία. Ξεκίνησαν πόλεμο νεύρων. Στις 9 Ιουλίου του 1960, ο Νικήτα Χρουστσόφ, σε λόγο του, προειδοποιούσε τις Ηνωμένες Πολιτείες να μην εισβάλουν στην Κούβα, δηλώνοντας ότι «οι σοβιετικές δυνάμεις θα στηρίξουν το λαό της».

Με την κατάργηση, στις 12 Νοεμβρίου του 1961, του ονόματος Στάλινγκραντ στην πόλη που πήρε την παλιά της ονομασία Βόλγκογκραντ, επισημοποιήθηκε η ρήξη Μόσχας - Πεκίνου. Υπέβασκε από καιρό αλλά εκδηλώθηκε φανερά, στο 22^ο συνέδριο του Κομμουνιστικού Κόμματος της Σοβιετικής Ένωσης, τον Οκτώβριο. Τότε, παρόντος του Κινέζου ηγέτη Τσου Εν Λάι, ο Χρουστσόφ ανακοίνωσε την απομάκρυνση της σορού του Στάλιν από το μαυσωλείο Λένιν, επέκρινε τις πρακτικές της Κίνας κι εξαπέλυσε επίθεση κατά του καθεστώτος Χότζα στην Αλβανία. Ο Τσου Εν Λάι αναχώρησε από τη Μόσχα νωρίτερα από τη μέρα που είχε προγραμματιστεί.

Οι αντιδράσεις:

Στις 15 Φεβρουαρίου του 1957, στο προσκήνιο εμφανίστηκε ένας «πρώην σταλινικός». Ήταν ο Αντρέι Γκρομίκο, εκπρόσωπος της Σοβιετικής Ένωσης στον ΟΗΕ στα χρόνια του Στάλιν, που έγινε υπουργός Εξωτερικών. Έμελλε να κρατήσει την θέση αυτή τα επόμενα 28 χρόνια, πριν να αναλάβει τα ηνία της Σοβιετικής Ένωσης στα 1985.

Το καλοκαίρι (1957), συνεδρίασε το «πρεζίντιουμ» του κόμματος και, με ψήφους οκτώ έναντι τεσσάρων αποφάσισε την έκπτωση του απόντος Χρουστσόφ από την θέση του γραμματέα. Ήταν το «πραξικόπημα των σταλινικών». Δεν πέρασε. Ο Χρουστσόφ επανήλθε στη Μόσχα, δήλωσε ότι τέτοια απόφαση μόνο η Κεντρική Επιτροπή του κόμματος μπορούσε να πάρει και, με την βοήθεια της αεροπορίας του στρατάρχη Ζούκοφ που τον υποστήριζε, συγκάλεσε έκτακτη σύνοδο της Κεντρικής Επιτροπής (22 - 29 Ιουνίου 1957). Το αποτέλεσμα ήταν να απομακρυνθούν οι σταλινικοί Μολότοφ, Μαλένκοφ, Καγκάνοβιτς. Στις 3 Ιουλίου, ο κόσμος όλος μάθαινε ότι, από την όλη διαδικασία, ο Νικήτα Χρουστσόφ έβγαине παντοδύναμος και μοναδικός κυρίαρχος του παιχνιδιού. Μια λιτή ανακοίνωση, στα τέλη του μήνα, γνωστοποιούσε ότι ο Μολότοφ στάλθηκε διπλωματικός εκπρόσωπος στη Μογγολία.

Η ρήξη Μόσχας Πεκίνου επισημοποιήθηκε στο 22^ο Συνέδριο. Τότε, παρόντος του Κινέζου ηγέτη Τσου Εν Λάι, ο Χρουτσόφ ανακοίνωσε την απομάκρυνση της σορού του Στάλιν από το μαυσωλείο Λένιν, επέκρινε τις πρακτικές της Κίνας και επιτέθηκε κατά του καθεστώτος Χότζα στην Αλβανία. Ο Τσου Εν Λάι αναχώρησε από τη Μόσχα νωρίτερα από τη μέρα που είχε προγραμματιστεί. Στις 12 Νοεμβρίου 1961, ανακοινώθηκε η κατάργηση του ονόματος Στάλινγκραντ στην πόλη που πήρε την παλιά της ονομασία Βόλγκογκραντ. Και, στις 27 Ιανουαρίου 1962, η σοβιετική κυβέρνηση άλλαξε όλα τα ονόματα των περιοχών της χώρας που δόθηκαν προς τιμήν των Μολότοφ, Καγκάνοβιτς και Μελένκοφ, οι οποίοι είχαν εμπλακεί στην απόπειρα απομάκρυνσης του Νικήτα Χρουστσόφ το 1957.

Η επικράτηση του Στάλιν:

Ο θάνατος του Βλαδίμηρου Ίλιτς Ουλιάνοφ Νικόλαου Λένιν επήλθε στις 21 Ιανουαρίου 1924. Οι τυπικές αποφάσεις συνοψίστηκαν στην κήρυξη μιας ημέρας εθνικού πένθους, στη μετονομασία της Πετρούπολης σε Λένινγκραντ και της γενέτειράς του (Σιμπίρσκ) σε Ουλιάνοβσκ, της έκθεσης της σορού σε μαυσωλείο της Κόκκινης Πλατείας στη Μόσχα και

της εκφώνησης του επικήδειου από τον σύντροφο Ιωσήφ Στάλιν. Στο 20ό Συνέδριο, ο Χρουντσόφ είπε ότι ο Λένιν είχε ζητήσει από το κόμμα να αντικαταστήσει από πρώτο γραμματέα τον Στάλιν «με ένα σύντροφο πιο πολιτισμένο, πιο φρόνιμο και με περισσότερο ήθος». Το 13^ο Συνέδριο είχε αγνοήσει αυτή του την επιθυμία. Επελέγη η «τρίκα των καθαρών» που θα χειριζόταν στο εξής τις τύχες του κράτους και της επανάστασης: Ιωσήφ Στάλιν, Λέων Καμένεφ, Γκριγκόρι Ζινόβιεφ. Πρώτη πράξη της τριανδρίας ήταν να καταδικάσουν την αριστερή αντιπολίτευση του Τρότσκι που κατηγορούσε την αυξανόμενη επιβολή της γραφειοκρατίας και κάποιες επιλογές στην οικονομική πολιτική. Σε λίγο, ο Στάλιν έμεινε μόνος κυρίαρχος του παιχνιδιού. Τον Ιανουάριο του 1925, απάλλαξε τον Τρότσκι από τα καθήκοντά του ως Επιτρόπου των Στρατιωτικών. Τον Μάιο, τον έστειλε στις ακίνδυνες θέσεις του προέδρου της επιτροπής παραχωρήσεων, του αρχηγού της ηλεκτροτεχνικής διεύθυνσης και του προέδρου της επιστημονικής και τεχνικής διεύθυνσης βιομηχανίας. Τον Ιανουάριο του 1928, η ΓκεΠεΟύ τον συνέλαβε και τον έστειλε εξορία στα σύνορα με την Κίνα. Ένα χρόνο αργότερα, τον Φεβρουάριο του 1929, ο Τρότσκι απελαυνόταν στην Τουρκία με την κατηγορία της «αντεπαναστατικής δράσης».

Όταν ο Στάλιν ισχυροποιήθηκε στην ηγεσία της Σοβιετικής Ένωσης, δε δυσκολεύτηκε να τροποποιήσει τις γραφές. «Η οικοδόμηση του σοσιαλισμού στη Ρωσία», διακήρυξε, «είναι δυνατή και χωρίς την παγκόσμια επανάσταση, αρκεί η εξουσία να ασκείται από την εργατική τάξη». Η θεωρία του Στάλιν ονομάστηκε «σταλινισμός» (ο όρος έμεινε), καταγγέλθηκε ότι αντιστρατεύεται τον μαρξισμό - λενινισμό, θεωρήθηκε αιτία σειράς λαθών και χαρακτηρίστηκε στενά εθνικιστική, με αποτέλεσμα να παραποιεί τους σκοπούς της επανάστασης των μπολσεβίκων, να ενισχύει τη γραφειοκρατία και να προδίδει την παγκόσμια επανάσταση.

Η περίοδος του σταλινισμού θεωρείται ότι ξεκίνησε το 1929, χρονιά που κατά τη Δύση ο Στάλιν θεμελίωσε τη δικτατορική διακυβέρνησή του. Μονοκράτορας όμως έμεινε από το 1938: Με μόνη απόδειξη την «ομολογία της ενοχής» τους, 17 παλιοί σύντροφοι του Λένιν καταδικάστηκαν για «τροτσκισμό» και εκτελέστηκαν στις 30 Ιανουαρίου του 1937. Τους επόμενους μήνες εκτελέστηκαν στη Μόσχα άλλοι 200. Στις 14 Μαρτίου του 1938, εκτελέστηκε και ο Νικολάι Μπουχάριν, θεωρητικός του μαρξισμού, ενώ η δίκη του είχε προκαλέσει παγκόσμιο ενδιαφέρον. Ήδη οι «καθαροί» Λέων Καμένεφ και Γκριγκόρι Ζινόβιεφ είχαν δικαστεί και καταδικαστεί για αντεπαναστατική δράση και τροτσκισμό και εκτελέστηκαν (24 Αυγούστου 1936).

Στο 20ό Συνέδριο, ο Χρουντσόφ απαρίθμησε ένα προς ένα του «συντρόφους θύματα της θηριωδίας του Στάλιν». Σε αυτά, δεν συγκαταλέγονταν οι Τρότσκι (δολοφονήθηκε το 1940), Καμένεφ, Ζινόβιεφ και Μπουχάριν.

Τα Γκούλαγκ:

Ονομαζόταν «Κεντρική Διοίκηση Διορθωτικών Στρατοπέδων Εργασίας». Στα ρωσικά, με λατινικούς χαρακτήρες, «Glavnoye Upravleniye Ispravitelno-trudovyykh Lagerey». Στα 1973, η Δύση την έμαθε από τον αντικαθεστωτικό συγγραφέα, Αλεξάντερ Σολζενίτσιν, που δημοσίευσε το μυθιστόρημά του «Αρχιπέλαγος Γκούλαγκ». Αρχιπέλαγος, επειδή παρομοίαζε τα στρατόπεδα εργασίας με αλυσίδα νησιών, Γκούλαγκ ως περίπου αρκτικόλεξο του τίτλου της διοίκησης.

Πρόκειται για σοβιετικά στρατόπεδα εργασίας που δημιουργήθηκαν με νόμο στις 15 Απριλίου 1919 και λειτούργησαν από τη δεκαετία του 20 ως τα μέσα της δεκαετίας του 50. Φιλοξενούσαν πολιτικούς κρατούμενους και εγκληματίες της Σοβιετικής Ένωσης. Προς το τέλος της δεκαετίας του 20, απασχολούσαν περίπου 100.000 κρατούμενους αλλά αναδιοργανώθηκαν, πέρασαν στην αρμοδιότητα της ΓκεΠεΟύ και, ως το 1936 (σύμφωνα με δυτικές μαρτυρίες), είχαν πληθυσμό 5.000.000 φυλακισμένων, κυρίως αγροτών που αντιδρούσαν στην κολεκτιβοποίηση των ιδιοκτησιών τους αλλά και κομμουνιστών που ασκούσαν κριτική στην καλλιέργεια της προσωπολατρίας του Στάλιν (διανοούμενους, αξιωματικούς των ενόπλων δυνάμεων και υψηλόβαθμα στελέχη της κρατικής μηχανής).

Στη διάρκεια του πολέμου, στα στρατόπεδα αυτά στάλθηκαν Γερμανοί αιχμάλωτοι αλλά και «συνεργάτες» των Γερμανών. Χαρακτηριστική είναι η απόφασή του Στάλιν, στις 23 Φεβρουαρίου 1944, να στείλει ένα εκατομμύριο Τσετσένους στη Σιβηρία και να διαλύσει την τοπική κυβέρνηση, κατηγορώντας τα μέλη της για συνεργασία με τους Ναζί.

Σύμφωνα με εκτιμήσεις και Σοβιετικών ιστορικών, τρία ήταν τα σημαντικά κύματα εκτόπισης πολιτών στα στρατόπεδα αυτά: Η περίοδος 1929 - 32, με την κολεκτιβοποίηση της γεωργίας, η περίοδος των εκκαθαρίσεων (1936 - 38) και τα χρόνια αμέσως μετά τον πόλεμο. Ο Σολζενίτσιν υποστήριξε ότι ανάμεσα στα 1928 και 1953, «περίπου σαράντα με πενήντα εκατομμύρια άνθρωποι βρέθηκαν στα στρατόπεδα αυτά». Οι Σοβιετικοί ιστορικοί της εποχής Γκορμπατσόφ μιλούν για δέκα εκατομμύρια. Α

Τα περισσότερα από αυτά τα στρατόπεδα ήταν «διορθωτικές αποικίες εργασίας» με τους τρόφιμους να επεξεργάζονται ξυλεία και να δουλεύουν σε δημόσια έργα (δημιουργία καναλιών, σιδηροδρομικών γραμμών κ.λπ.) ή σε ορυχεία. Οι δυτικές εκτιμήσεις θεωρούν ότι, από το 1918 ως το 1956, εκτελέστηκαν εκεί ή πέθαναν από τις κακουχίες 15 με 30 εκατομμύρια άνθρωποι.

Από άλλους, ο «σταλινισμός» χαρακτηρίστηκε ως «προσωρινή παρέκκλιση στη σοβιετική σοσιαλιστική ανάπτυξη». Άλλοι τον θεώρησαν «βάναυση αλλά απαραίτητη και αναπόφευκτη φάση της ανάπτυξης». Και κάποιοι τρίτοι τον είδαν ως «αμετάκλητο σοβιετικό χωρισμό από τα ιδανικά της επανάστασης».

(Ποντίκι, 14.2.2006)